

Türk Tıp Tarihi Arkivi

Cilt 1. No. 2. 1935.

Şerif Oğlu yadigârı

Dr. Med. M. F. Nafiz

Türk dili ile yazılmış bitiklerin eskilerindedir. Kitabın doğu kitab evlerinin çoğunda bulunması, bir zamanlar bu eserin tıbbın temeli kitaplar arasında olduğunu anlatır. Dili çok açıktır. Anadolu'nun Kastamonu, Ankara, aydın, Antalya, Bursa gibi yerlerinden çiçek, ot adlarını yazması, Şerif Oğlu'nun buraları gezip dolaştığı duygusunu verir. Ne zaman yaşadığı, yazık ki belli değildir. Bursalı Tahir bey, Osmanlı müelliflerini cilt, 3 sahife 204 ünde 1037 de yadigârı yazıp bitirdiğini gösteriyorsa da, yazı dili, daha eski olmasını düşündürür.

Yavuz Oğlu Kanunî Süleyman'ın tıp medresesi, vakfiyesi, çok işimize yarayacağı için olduğu gibi yazıyorum:

«... ilmî tıp için bina olunan medresei tıbbiyede fazilet ve kiyaset ve kuvvei Hadis ve ihsas ile maruf ve basiretü zekâ ve selâmeti havas ile mevsuf dekayiki ilmi mizana arif ve külliyat ve cüz'iyatı ilmi ebdane vakıf eflâtunu zaman ve aristoyu avan etibbayı İsi dem manendi mümtaz ve hükemayı sabıkada «mucez» ve «yadigâr» olan kavaidi tahsil babında ikdam ve «mühimmatı şifa» da müntehab» ve sedid olan zevabıtı «teshil» emrinde ihtimam edip derslerine müdâvim ve sair malzemde mülâzim olcuk vazifei yevmiyesi 20 akçe ola»

Bu sözler arasında geçen Mucezi 677 yahut 687 yılında ölen علاءالدين على بن الحزم القرشي المعروف بابن النفيس in eseri olup 4 makale üstüne tertib olunmuştur. Bir çok şerhleri vardır. Cemaleddin Aksarai şerhi حل الموجز «Hallalmucez» pek tanınmıştır. Mucez Türkçeye Muslihiddin Bin Şaban yâni Sururi elile çekilmiştir. Sururi 869 da ölmüştür. Ahmed bin Kemal tarafından Süleyman paşa adına, muccez şerhi «Tesis - al sıhha» tercüme edilmiştir. 567 S - 8. C 2 كشف المظنون عن أسامي الكتب والفنون İstanbul tabı.

Mucez, Kalkütede 1288 de basılmıştır. «Zenker» in şark kütübhanesi, Fohnnan'ın İran tıbbının tarihi menbalarına bakınız.

Şifa, Hacı paşanın «Şifaül eskam ve devaal alâm» adlı büyük eseridir, Arabcadır. Kendi el yazısıyla takımı Topkapı saray kütübhanesindedir. Tahir, O. M. C. 3. S. 212.

Müntehib, Hacı paşanın, eseri türktür.

Teshil » » » ». Eski etibda ezber öğrenirdi. *Muhiddini Mehi* tarafından nazmedilmiştir. Ankara Maarif Kütüphanesinde Amasya Darüşşifa tabibi Sabuncu oğlu *Şerefettin* yazısıyla bir nüsha vardır. Kitab önce Veled Çelebiye aitti.

Mucezden sonra «Yadigâr» sözünün yazılması, Şerif oğlu kitabının Hacı Paşadan önce olduğuna delâlet ediyor diye kabul edeceğiz.

Şerif oğlu yaşayışı hakkında araştırmalarımız henüz bitmediğinden şimdilik bu kadarekla bırakıyorum. Onun tabirlere mahsus tavsiyelerini yazacağız :

Tabibler vasiyetlerinde dir :

«Tabib kim hasta kıtına [1] gele, anden sonra kim diyanet ve emanet şartlarına ve insanîyet şartı şefakati yerine getirmiş ola ve gözünü ve kulağını ve elini, dilini cemi yaramazlıklardan saklamış ola. Evvel gerektir kim hastalığın nevini ve anın hakikatını bile ve ol günün ve geçmiş günün ahvalini sora ve bilekim hastanın kuvveti dünkü gün gibimidir, veya eksikmidir veya artıkmıdır ve ertesi gün hasta halini sora göre eğer üç gün bir düziye olursa tabib sonra idekim hastalık nihayetine erişmiş, ve eğer her gün artacak olursa tabib idekim maraz tezayüddedir ve eğer her gün eksilirse hastalık inhibitatta olur. Payane yetmiş ola.

Tedbirleri : Ol hastalığın hallerine göre ideler ve dahi gerektiririm tabib sora, hastaya kim hiç bir uzvunda ağrı var mıdır.

Eğer malûm olakim bir uzuvde ağrı vardır. Tabib bilekim hastalığın ulusu [2] ol uzuvdedir. Ve ısıtma tutmağa başlayarak madem ol uzuvden gelir, ol uzve kuvvet vermek gerek. Yaki Natulle zımad ve Natul. Kabı soyulmuş mercimek ve somak ve nar kabı [3] ve gül nar ve kızıl gül ve Mersin yaprağı her birisini beraber kaynadalar bir peynir suyu ile ısladalar. Ol ağrıyan yere koyalar üzerine kaynamış otlarını bağlayalar yakı edeler.

Uyku ahvalini soralar : Eğer uyku uyursa bilelerkim hasta sağ ve selâmettedir. Asayişlik ve rahatlık ve ümitvarlıktır ve eğer uyku azsa bunun hilâfınca ola.

Taam ve iştihasından soralar : Eğer iştihası var ise bilekim

[1] Kıtına = yanına.

[2] — Ulusu = Büyüğü

[3] — Kabı = Kabuğı

azayı gıda [4] selâmettedir. Ümitvarlık ziyadedir. Ve eğer değilse değildir.

Hastanın yatacak yerini hastanın haline lâıyk buyura ve şerbet ve edviye ve hizmetkârlar şöyle gerektir ki ihtiyar eyleye. Issı (sıcak) marazlardan evi soğuk ittireler ve evi sulayalar ve hastayı örteler saklıyalar şöyle kim yığın (fazla) kızdırmayalar örtü ziyade olucak ziyade ile, hararet artar. Garaz evi soğuk ve havasını soğuk etmeğe oldurkim yüreğine soğuklayacağı erişe rahat ola. Azacık örtmekten fayda olurkim hastanın bedeni rahat olur azacık örtüden çok örtü harareti ziyade eder kalb ziyade örtüden harareti girizi nar olur can donçogur, hususakim su içmeğe komayalar nice hatun kişi gördük bilmezliğinden oğulcuklarını ıssı (sıcak) illetlerde çok örtü örterler dirilsün deyu, ol örtü altında ol saat hasta helâk oldu. Feryad etti açılmak eyledi (5) açılmağa komadılar, helâk ettiler, cebillerinden sonra pişmanlık fayda etmedi.

Eğer hasta oğlancıklar olursa veya ehli tena'um (6) olursa veya kuvveti zayıf olursa bir nesneyi arzu ederse istediklerini vireler veya ana benzer nesne vireler az az yiye üç dürlü kişiye perhizde iken katı tutmayalar: oğlancıklara ve beylere ve hatun kişilere arzulerinden azacık yemeğe izin vereler, zira bunlar kendi gönlü dileğinden yemeyince olmazlar. Katı muzır (çok muzır) olmayan arzulerden filcümle ruhsat vereler.

Ve dahi bilmek gerek kim hastalıkta kuvvet, hali seferde misafirlerin azığı haline benzer, netekim seferde azığı saklamak gerek kim tamam seferde azık kifayet ede tabib dahi gerektir kim inayetini sarf eyleye hastaya riayet etmekte kuvvetini saklaya takim hastalık payana irişe bu sebepten gâh gâh olakim tabibe hacet görekim hastaya nesine verekim hastalığın sebebi anınia ziyade lâkin ana bakmaya belki kuvveti saklamağa meşgul ola ve bu şöyle olakim hummayı muhrikte hastaya gaşi vaki ola yani ussi (akıl ve şuuru) gide, tabib ol halde ısıtmanın hararetine bakmaya, ekmeği ıslâda yedire, derhal fayda ide, kuvvet yerine gele şerbeti sırf gülabla ezeler acaib kuvvet vire ve hemçünan soğuk kulunçda hergâh ki kati ağrı belirse tabib uyuşdurucu ot vire «bezrül benc» gibi ve buna benzer edviyeler gibi. Ta hasta ağrıdan bihaber olaraktan uyuya bu tarikle ulu

[4] — Azayı gıda=Hazım cihazı

[5] — eyledi=istedi

[6] Ehli tana'um=yiyip içmesi yerinde kibâr kişi

(azim) ârizî ve kavi zahmetler zayı ola anden gerekli ilâç ede ve ol yerde ki kuvvet kavi olsa istifrağa hacet ola hiç tevakkuf etmiyeler, ya kan aldırılar veya ot (ilâç) içreler veya ihtikan edeler. İstifrağdan kangısını tabib münasib görse hastanın mizacına göre kuvvetine göre ideler, Ve ol yerde kim kuvvet zayıf ola evvel gıda ile kuvvet vireler anden istifrağ edeler.

Ve ol yerdekim tamam eyu istifrağa hacet ola, bir uğurdan tabiate ilhah edip güç etmiyeler. Belki tefarikle istifrağ ideler defa defa, tâkim kuvvete riayet olunub saklana, hastaya zaâf müstevli olmaya. Eğer eski illetlere ilâç ideler bir kaç günde bir hastayı dinlendireler ilâç için asayişlik vireler takım hastanın kuvveti saklana ve hasta ilâçtan asayiş bula ve tabiatı asayiş olduktan sonra ilâca kabilirak ola ve ilâç dahi yekrek eser ide, anden kim uzak müddetli ilâca müdavemet sebebile tabiatı edviye ile huy etmiş menfaat belirmeye ve bir kaç günde bir şerbetlerden değiştirip yerine bir münasib şerbet dahi içerseler reva ola ta tabiat bir nesne ile öğrenmeye. Ve eğer tabib bir tarik üzerine ilâç ide ve hiç eser zahir olmaya ol ilâcın zıddına meşgul ola. Ve eğer hakikat bile tabib kim ettiği ilâç sevabdır, eğerçi eseri dahi geç zahir olursa ilâçtan dönme.

Eğer ilâçta hata düşüb ol hatanın eseri belirse ol yoldan tizcek dönmek gerek. Anden öndin kim bir kavi eser zahir ola. Ve eğer hasta bir hilâfı kıyas hiffet bulacak olursa aldanmamak gerek gene onculayın eğer bir hilâfı kıyas bir arıza belirecek olursa katı korkmak gerek ki ol arıza tizcik zayıf ola.

Kuvvetli ve tenabad hastalara terkib :

İstifrağ olacak ideler, hasta nakş ve arık kişilere hastalığında ilâcı tagyiri mizacla ideler ve istifrağ az ideler, ve cemi hasta-hastalıkta marizin gönül hoşluğunu istiyeler ve anlerin muradınca olalar ve yüreğinin kuvvetin ziyade etmeğe sây ideler, her vecihle mümkün olursa ve melûllükten ve gönül darlığından irag olalar, bazı beşaret haberleriyle ve ümitlerle sevindireler ve bazı-altunla ve cevahirle sevindireler ve bazı dostlar huzurile ve iyi munis kişilerle günlünü hoş ideler. Ta şad ola ve yüreğe kuvvet tuta ve katı ısside ve katı soğukta hiç kuvvetli ilâç etmiyeler (7) Ve eğer ol yerdekim istifraga ve teğayyürü mizaca hacet ola ve bir nesne buluna bu iki manaya yaraya, ol nesneyi ganimet tutmak gerek şöyle ki safravî ısıtmada kara erik suyu gibi.

[7] çok sıcak, çok soğukta.

Tabib gerektir kim elinden geldikçe ilacı gıdayla ide ediyeye meşgul olmaya ve dahi ilâç elinden geldiğince bir otlâ ilâç ide terki olunmuş bir nice edviye ile ilâç etmeye ve tabibe gerektir kim meçhul otlâ ilâç etmiye kim meçhul kişiler ve kavî avretlerde tecrübe ideler hikâyet ideler anın gibi edviyeyi öne sürmeyeler ve ana itimad itmeyeler meğer meşhur ola kendünün tecrübesi yetişmiş ola ve dahi hasta halinden tabibe sorsalar kim hasta adam ne vakit ölür? Gerektir kim hastanın akrabasına elem haberini vermiye kim bugün, ya yarın ölür. Hayırlısı oldur kim, demeyeler. Zira nice tabibleri gördük kim biz ilâç ettiğimiz hastaya dedi kim bu hasta ölür buna ilâç etmeyin dedi. İttifak düştü bir haftada iki kişi bugün ölür dedi. İkisine dahi ilâç olundu. Ecel yoğumuş ölmediler, ol illetten şifa buldular. Ve dahi bir nice kişilerin nabzını gördük tamam mevt alâmeti belirdi. Kefeni diktiler, kabrini kazdılar ol kişi kalktı hoş oldu. Pes hayırlısı oldur kim mevt haberini hastanın akrabasına ve taallûkatına demeyeler eğerçi kenduye ilim hasıl olmuş olursa allah bilir diyeler. Varak 75—78

Son

Yukardaki sözler okunur, düşünülürse arada beş asırlık bir fasıla olmasına rağmen Şerif oğlu tıpkı bugünün hekimlik buyruklarına uygun fikirler söylüyor. Hele ilâçtan fazla yiyeceklere ehemmiyet vermesi, polifarmasi yerine bir ilâç tavsiyesi, ilâçları aralık ile vermesi, bir dürlü ilâçla hastayı usandırmaması, onun büyük bir hekimlik bilgi ve görgüsünü anlatır.

* * *

Bu yazılara temel olan bitik, Şerif oğlu yadigârının kendi evimizdeki nüshasıdır. Güzel bir talik kırması ile yazılıp 146 varak yani 292 sahifedir. Yazan Manastır kadısı Salih'tir. Yazıldığı yer ve yıl belli degildir 13x30 olup her yakrakta 17 satır vardır. Söz başları kırmızı mürekkeble yazılmıştır.

Konya, Şems mahallesi 45

* * *

Abi Ahmed Kemal Türkçe mucezi, Nuru Osmauiye 3487 de bir nüsha olup.... zamanın efdal ve âlâsı ve ekmeli danası, Bukratî zaman, Aristoyi devran, Calinosu dehri Flâtunu asır ser çeşmei eshabı hükema ser halkı erbabı fudelâ mevlâna ve ev-

lâna Sinan Efendi [*] dame uluvvuhu huzurunda..... Ebülhasen Alâeüdin Bin Nefisin tibda maruf ve elsinede meşhuru mevsuf olan (Mucez) adlu kitabı müstetabı beşeriyet hitabını Türkiye tercübe ettim.

Kitabın sonu :

<i>Irişti çün kitabım bu makama</i>	M = 40
<i>Tamam olup elimden düşü hame</i>	KH= 600
<i>Denildi buna tarihi muhayyer</i>	y = 10
<i>Tabiri ruh adı türki mücez</i>	R = 200
	<hr/> 850

وقع الفراغ من هذا الشرح في ثالث وعشرين من شهر جاذى الاخر لسته ست و
ثمانين وتسعمائة 986

Bibliographie : Zenker, Bibliotheca Orientalis 1846

1261 Kitab sırası
العلامة على الدين على ابن ابى الحزم القرشى المعروف بابن التقيس صحیح وطبع باصرالروساء
المكتبة لمدارس الهند في مطبع ايدوكيس في يوم الخامس من المحرم سنة 1288 في دا-
ر الامارة كلكتة المصحح محمد سليمان الهزوى والروح الامين البلياني.

Şerif Oğlu Yadigârı

Souvenir d'Ibni Chérif

Dr. Méd. M. F. Nafiz

Le «Yadigâr» (Souvenir) d'Ibni Chérif est un des anciens livres de médecine écrits en langue turque. Le fait qu'on le trouve fréquemment dans les bibliothèques prouve suffisamment que c'est un des ouvrages classiques. Il est écrit en un langage très simple. On y voit notés les noms de plantes et de fleurs en usage dans beaucoup d'endroits d'Anatolie. Ibni Chérif qui fut probablement un des médecins de la fin de l'époque seldjoucide, a créé un des ouvrages les plus importants du XIV siècle. En lisant les recommandations adressées aux médecins qui sont ici reproduites textuellement, on voit qu'il énonce des pensées qui, malgré l'intervalle cinq fois séculaire, répondent exactement aux pensées médicales d'aujourd'hui. On attache plus d'importance à

[*] Sinan efendi, Hekim başı Sinanedin Yusuf efendidir, İkinci Bayezid devrinde yaşamış ve hekimbaşısı olmuştur, Vefat 951 dedir

la nourriture qu'aux médicaments. On recommande un médicament au lieu de polypharmacie, on administre les médicaments à intervalles, et on recommande de ne jamais dégoûter un malade de médicaments. Ces pensées ne nous apprennent pas seulement le savoir et l'expérience de ce grand médecin turc, elle renferment aussi des points d'une importance capitale relatifs à la médecine turque qui méritent une étude comparative.

Ses recommandations sont très intéressantes du point de vue de l'histoire de la déontologie en médecine turque. En les lisant, on se rend très bien compte de l'attention soigneuse et des finesses dans le domaine pratique des médecins turcs de cette époque - là. Les explications concernant la visite du médecin auprès du malade, les mesures à prendre, le sommeil du malade, la nourriture et la médication sont dignes d'être lues avec la plus grande attention.

Türk Uygur tababetine ait üç resim

Dr. A. Süheyl Ünver

Istanbul Üniversitesinin değerli profesörlerinden *Dr. G. R. Rahmeti* 1932 senelerinde Berlinde neşrettiği (*Zur heilkunde der Uiguren*) eseri Uygur tababeti hakkında çok büyük bir kaynaktır. Bunlar tarafımdan ilmi bir tetkikten geçirildikten sonra tıbbi bir tasnifle hazırlanmış ve tab olunmak üzere bulunmuştur.

Bu eserlerden 1932 de basılan ikincisinde ele geçen dördüncü tomarın tetkikinde (sayfa 32,33) şu kayde tesadüf ettim :

— No. 4 Tomarın her iki ciheti Uygurca yazılmıştır. Diğer sayfalar Uygur - Buda kitab tomarına aittir. Kâğıt pek mukavim, genişliği 17,5 sm. dir. Tomarın baş ve nihayeti yırtılmıştır. Yazı büyük ve aşıkârdır. Diakritik noktalar bazı yerlerde yoktur. y, q olan yerlerde bir nokta konulmuştur. Tomar 3 tasviri havidir. İki oturmuş, çıplak erkek, diğeri ayakta olup fırça ve çin mürekkebi ile tersim olunmuş (Fig 1 - 2). Ayakta durmuş olanda kısa bir don mevcuttur. Her iki oturmuş şahısta vücudun aksamı muhtelifesinin isimleri yazılmıştır. Zikrolunan mahaller nokta ve hat ile gösterilmiştir. Üçüncüde mevkiler gösterilmiştir. İsimleri maalesef yazılmamıştır. Tam tafsilat hususunda (*Müller*) in merkezi Asyada tıbbi grafik hakkında makalesine bakılması. Ein Beitrag zur ärz-